

1. maj je bil v okviru zgodovine socialističnega gibanja tako dan praznovanja kot dan boja (npr. zahteve po 8 urnem delavniku). Praznik je tudi zapuščina sprememb v delavskem gibanju, saj so z njim tesno povezani začetki socialističnega gibanja množic, prepojenih s svojevrstno zavestjo - mentaliteto. Dandanes pa je v okviru praznovanja 1. maja prišlo tudi do nekaterih novih gibanj, ki jih nikakor ne smemo spregledati (npr. gibanje za mir in ekološko čisto okolje). Zgodovinar 1. maja pa mora po mnenju Dieterja Fricka (NDR) iskati povezave praznika z religijo, saj si moramo predstavljati, da je bila Evropa na začetku 20. stoletja mnogo bolj verna kot je danes. Hkrati je poudaril, da raziskave zgodovine praznika ni prepovedano prepojititi z izsledki drugih ved, kot sta npr. psihologija in sociologija.

Temu »delavsko gibanje in tehnološke spremembe kot zgodovinski problem« je bilo v okviru konference posvečeno nekoliko manj časa. Bistvene ugotovitve so bile, da so tako starejše kot tudi najnovejše tehnološke spremembe (npr. informatika) vplivale na strukturo in organizacijo proizvodnje ter možnosti zaposlitve v celotnem mednarodnem okviru. Zaradi napredovanja tehnologije se je tudi delavsko gibanje vedno znova znašlo v novem položaju. Zato je po mnenju Jindřicha Voleka (ČSSR) nastala cela vrsta novih in težavnih teoretičnih in političnih problemov, ki jih morajo zgodovinarji opazovati in raziskovati z novimi metodološkimi prijemi.

Prireditelj konference je organiziral tudi zanimivo ekskurzijo po Linzu. Očarala nas je predvsem strokovna podkovanost mladega vodiča, ki nas je popeljal skozi zgodovino linške industrije (železarska, tekstilna, tobačna) in delavskih stanovanjskih naselij, nastalih v 19. in 20. stoletju.

Zaključim lahko, da je bila organizacija konference odlična in da bi lahko služila kot vzgled marsikateri podobni prireditvi. Letos so materiali konference prvič izšli v novi, precej skrajšani obliki. Na občnem zboru ITH leta 1988 je bilo namreč sprejeto, da bo v bodoče uredniški odbor izbral samo nekaj najkvalitetnejših in najbolj značilnih referatov, ki bodo izšli v celoti, ostali pa samo v povzetkih v posebnem zvezku. Določili sta se tudi temi za prihodnje srečanje zgodovinarjev delavskega gibanja v Linzu leta 1990: 1.) »mednarodno sindikalno gibanje v letih neposredno po drugi svetovni vojni« in 2.) »delavsko gibanje - cerkev - religija«.

Andrej Studen

Znanstveno posvetovanje

Stradanje Jugoslavena u drugom svjetskom ratu

Jasenovac, 27.-29. oktobra 1989

Na posvetu, ki se je odvijal v Spominskem centru Jasenovac, postavljenem na mestu nekdanjega taborišča, se je zbralo okoli 80 zgodovinarjev iz Jugoslavije, nekaj tujih gostov, med občinstvom in tudi med referenti pa so bili tudi bivši taboriščniki iz različnih taborišč. Kraj posveta je seveda simboličen, čeprav za odprto znanstveno diskusijo tudi ne najbolj primeren.

Posvet je pripravil organizacijski odbor, sestavljen iz zastopnikov institucij, ki so sodelovale v projektu Jugoslavlani v fašističnih zaporih, ujetniških in koncentracijskih taboriščih ter odporniških gibanjih drugih držav; medrepubliški projekt se je zaključil leta 1988. Znanstveno posvetovanje je bilo njegov planirani del in tudi zamišljeno kot zaključek. Pripravljal ga je več kot dve leti, pri čemer so bila največji problem potrebna finančna sredstva.

V okoli 45 dejansko predstavljenih referatih (prijavljenih je bilo 65 referentov) so udeleženci obravnavali različne vidike in oblike okupatorjevega nasilja in morda še bolj nasilja njegovih sodelavcev nad prebivalstvom v Jugoslaviji; izognili se niso tudi obravnavi vojnih žrtev jugoslovanskih narodov. V ospredju so bile obravnave represije, ki se je kazala v zapiranju in interniranju ljudi in njihovem trpljenju v teh ustanovah. V obravnava, ki so se tikale žrtev in kvantifikacije števila žrtev, ni prišlo v obravnavo vprašanje vojaških žrtev, pač pa izključno le žrtve civilnega prebivalstva. Osrednje mesto je po pričakovanju seveda zavzelo vprašanje Jasenovca in zlasti vprašanje števila njegovih žrtev. To, od organizatorjev nezaželeno osredotočenje se je še bolj potenciralo v medijski predstavitvi posvetovanja, zlasti televizije. Posvet je pokazal, da je zgodovinopisje v primežu političnih (morda bi raven bolje označeval termin politikantskih) strasti marsikdaj nemočno, saj so tudi njegove izjave vzete kot politično razvrščanje. Avtonomija znanosti se je tako pokazala za širšo javnost kot dvomljiva, kar je (za nas zgodovinarje) vse skrbi vredno, ne glede na to, da je iluzorno izključevati tudi različne politične opredelitve zgodovinarjev.

Kljub proklamirani in željeni vsejugoslovanskosti posveta, se je kot osrednja tema postavila usoda Srbov v Nezavisni državi Hrvatski, navezana na pomor prebivalstva v taborišču v Jasenovcu kot metaforo in hkrati kruto resničnost. Iz referatov, ki so bili spremljani z največjo pozornostjo, (Bobana, Bulajića, Peršena, Zatezala, Dakića, Žerjavića), je mogoče opaziti - kljub ostrim sporom - nakazan nov poudarek, da je bil večji del preganjanja in pomorov Srbov izvršen izven taborišča Jasenovac in da je hkrati v Jasenovcu pomorjeno število žrtev treba ponovno oceniti (zmanjšati), ker so številke nad 200.000 pomorjenih nevzdržne tudi z vidika splošnih preračunavanj izgub prebivalstva Jugoslavije v drugi svetovni vojni. Tu je veliko polemike, pa manj diskusije, povzročila knjiga in na njej temelječi referat Vladimirja Žerjavića. Ta je vztrajal na svoji, na demografskih raziskovanjih utemeljeni oceni, da je Jugoslavija v vojnih letih imela približno dva milijona demografskih izgub in nekaj nad milijon dejanskih žrtev. V ta milijon pa je zelo težko umestiti dosedanje podatke o izgubah; vse partizanske vojaške izgube, izgube civilnega prebivalstva in izgube kolaborantskih formacij (pri čemer ne vemo, ali so v to štete tudi likvidacije dela teh formacij tik po zaključku vojne). Na uvidevanju, da je uradna številka o izgubah Jugoslavije (1.706.000 dejanskih žrtev) čedalje bolj nevzdržna, temelji tudi predlog dr. Milana Bulajića (podobne zamisli so izrazili tudi V. Glišić, D. Pavlica in podprli še drugi), da bi čimprej začeli in v čimkrajšem času naredili posamično evidenco vseh žrtev »od Triglava do Gjevgljelije« in jih s sodobno tehnologijo tudi obdelali; to bi moglo prispevati k umiritvi včasih že neokusnih preprirov o žrtvah. V zvezi s tem smo slišali tudi nekaj novih podatkov o povojnih štetjih prebivalstva in žrtev, predvsem pa povsem kontradiktor-

ne ocene popisa izgub Jugoslavije iz leta 1964, ki je bil nato proglašen za internega, ker naj bi bile v njemu velike metodološke napake, pokazal pa je le okoli 900.000 žrtev.

Slovensko zgodovinopisje se je predstavilo z dvema referatoma (prijavljeni so bili štirje); Marjeta Čampa je predstavila referat Bibliografija objavljenih del o Slovencih v okupatorjevih zaporih, ujetniških ter koncentracijskih taboriščih in v evropskem odporiškem gibanju med II. svetovno vojno s komentiranim pregledom smeri raziskovanja in poglobitnih raziskovalnih dosežkov, podpisani pa je nastopil z referatom Okupatorjevi zapori na Slovenskem, v katerem je naredil pregled policijskih režimov, zaporov, obsega represije in postopkov z žrtvami. Od ostalih referatov so se slovenske problematike dotikali še referati o posameznih nemških taboriščih, ki so zadevali tudi slovenske jetnike, referat Jovana Vujoševića o jugoslovanskih jetnikih v italijanskih taboriščih in Vladimirja Rotbarta o madžarskih deportacijah prebivalstva, ki se v posameznostih nanaša tudi na Prekmurje.

V zaključku je mogoče reči, da je posvet bil dovolj uspešen zlasti v smeri odpiranja novih raziskovalnih območij in vprašanj, podobno kot, čeprav z nekolikanj drugačno konotacijo, okrogla miza o žrtvah druge svetovne vojne na Slovenskem v začetku preteklega leta. Pač pa je bil prispevek manjši tam, kjer bi moral dati odgovore, zlasti tiste sintetične (in kratke), kljub že več desetletnemu proučevanju nekaterih vidikov te problematike. Kot je ocenil v zaključnem govoru dr. Nikola Živković, je posvet dal velike rezultate, hkrati pa pokazal, da bo to tematiko treba obravnavati še dalje, poglobljeno in tudi čimmanj politikantsko. Dodati je treba še pripombo; celovito in globinsko razloženo genezo in sliko nasilja med drugo svetovno vojno ni in ne bo mogoče podati brez sodelovanja tudi drugih družboslovnih strok; ostala bo omejena na registracijo in morda še kvantifikacijo nasilja in njegovih posledic.

Damijan Guštin